

**Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Державний заклад «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»**

**ДИНАМІКА
БІОРИЗНОМАНІТТЯ 2012**

Збірник наукових праць

За редакцією Ігоря Загороднюка

**Луганськ
ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка»
2012**

УДК [574.1:57.06](06)

ББК 28.08я43

Д46

Д46 **Динаміка** біорізноманіття 2012 : зб. наук. пр. / за ред. І. Загороднюка ; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2012. – 252 с.

ISBN 978-966-617-297-9

Збірник присвячено аналізу сучасного стану і змінам біотичних угруповань та окремих видів рослин і тварин у просторі й часі. Основну увагу приділено флорі й фауні України з увагою до раритетної біоти, інвазійних видів і закономірностей еволюційної динаміки біоти. Матеріали (78 праць 103 авторів) згруповано у сім основних розділів, присвячених вивченню і моніторингу біорізноманіття в цілому, стану популяцій рідкісних видів, аналізу появи чужорідних видів, змінам видового складу біоти у природних і антропогенно трансформованих місцезнаходженнях. В основі збірника – статті і короткі повідомлення за матеріалами доповідей на I науковій конференції з циклу «Динаміка біорізноманіття» (Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, 19–21.04.2012).

Видання розраховано на фахівців у галузі дослідження, моніторингу й охорони біорізноманіття, зоологів, ботаніків, екологів.

УДК [574.1:57.06](06)

ББК 28.08я43

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Луганського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 11 від 25 травня 2012 року)*

ISBN 978-966-617-297-9

© Колектив авторів (текст), 2012

© Загороднюк І. (впорядкування, редагування, верстка), 2012

© ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2012

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

- Ігор
Дикий** – канд. біол. наук, Львівський національний університет імені Івана Франка (Біологічний факультет)
- Володимир
Домашлінець** – канд. біол. наук, Міністерство екології та природних ресурсів України (Департамент охорони природних ресурсів та екомережі)
- Ігор
Загороднюк** – канд. біол. наук, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка (Факультет природничих наук, Лабораторія «Корсак»), голова редколегії
- Юлія
Куцоконь** – канд. біол. наук, Інститут зоології імені Івана Шмальгаузена НАН України (Відділ моніторингу та охорони тваринного світу)
- Іван
Парнікоза** – канд. біол. наук, Історико-архітектурна пам'ятка-музей «Київська фортеця»
- Микита
Перегрим** – канд. біол. наук, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (НДЛ «Ботанічний сад»)
- Володимир
Різун** – канд. біол. наук, Державний науково-природничий музей НАН України (Лабораторія ентомології)
- Віталій
Форошук** – канд. біол. наук, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля (Факультет природничих наук, Лабораторія біорізноманіття)

Фото на обкладинці:

Serica vindobonensis Férussac, 1821

(м. Кременна, 2012 рік; автор – І. Загороднюк).

Зміст

Вступна частина

Домашлінець В. Актуальні проблеми вивчення та збереження біорізноманіття	9
Загороднюк І., Різун В. Динаміка біорізноманіття як концепт (до 20-річчя Конвенції про біорізноманіття)	12
Меняйленко О. Слово до дослідників біорізноманіття про його динаміку, моніторинг і охорону	18

1. Загальні питання

Вишне夫斯基 Д., Смирнова Е. Природоохранный потенциал хозяйственно-освоенных территорий	20
Гнатюк В., Улинець В. Національний природний парк «Подільські Товтри» – скарбниця біорізноманіття Поділля	25
Дикий І., Утевський А., Трохимець В. Біотичне різноманіття архіпелагу Аргентинські острови (Західна Антарктика)	29
Дулицький А. Біорізноманіття, біотехнія та созологія	33
Заїка С. Моніторинг біорізноманіття пелетковим методом	35
Загороднюк І. Ротація біорізноманіття крізь призму змін знань, фаун і парадигм	37
Колесников В., Кузнецов В. Мониторинг зооантропонозов и популяций мелких млекопитающих подразделениями СЭС	44
Коробченко М. Модель просторової динаміки популяцій сліпака упродовж року	48
Мартынов В. Перспективы и направления исследований беспозвоночных юго-востока Украины	52
Яроцький В., Пастернак В., Яроцька М. Результати тестування методики інвентаризації лісів	53

2. Раритетна біота

Боровик Л. Роль залежей в сохрании раритетного фиторазнообразия	55
---	----

Гузь Г. Использование ГИС MapInfo в мониторинге флоры Стрельцовой степи	59
Дребет М. Динаміка населення кажанів НПП «Подільські Товтри»	61
Мороз В. Гнездящиеся хищные птицы заповедника Стрельцовская степь и прилегающих территорий	64
Парнікоза І. <i>Ophioglossum vulgatum</i> L. в долині Дніпра у Києві	69
Різун Е. Стан і перспективи існування лопатинської субпопуляції біловезьких зубрів в угіддях ДП «МГ Стир»	74
Тимошенкова В. Вікові та репродуктивні особливості популяції <i>Allium savranicum</i> Besser заповідника «Трьохізбенський степ»	76
Тимошенкова В. Современное состояние популяций некоторых редких видов природной флоры Донецкого Приазовья и рекомендации для их сохранения	78
Форошук В. Особо охраняемые виды насекомых Луганской области	82
Зуяков А. Экология поликсыны (<i>Zerynthia polyxena</i>) и перспективы сохранения вида в РЛП Краматорский	84
3. Інвазійні й карантинні види	
Загороднюк І. Чужорідні види тварин у синантропних місцезнаходженнях Луганщини	86
Коленкіна М. Динаміка популяцій рудого і звичайного соснових пильщиків (<i>Neodiprion sertifer</i> Geoffr. et <i>Diprion pini</i> L.) у Луганській області	93
Куцоконь Ю., Некрасова О., Шкамерда В., Лопарев С. Розповсюдження гупи (<i>Poecilia reticulata</i> Peters, 1859) в каналі Бортницької станції аерації м. Києва	94
Кучер О. Інвазійний вид <i>Grindelia squarrosa</i> (Pursh) Dunal. на території сходу України	96
Некрасова О., Титар В. Об экспансии инвазивного вида божьей коровки <i>Harmonia axyridis</i> (Coleoptera, Coccinellidae) в Украине	99
Никулина Т. Особенности биологии <i>Phloeosinus aubei</i> (Perris, 1855), нового инвазивного вида короедов на юго-востоке Украины	104
Станкевич С. Багаторічна сезонна динаміка чисельності капустяних блішок в умовах Харківського району	108

Станкевич С., Вільна В. Видовий склад комплексу хрестоцвітих клопів в умовах Харківського району	110
Шепітько В. Інвазія та особливості популяцій багатоніжки <i>Scutigera coleoptrata</i> на сході України	111
4. Природні угруповання	
Бондарев В. Матеріали к фауне клещей-фитосейд (Parasitiformes, Phytoseiidae) Луганського природного заповідника	113
Бондаренко А. Сезонная динаміка поліхет северо-западной части Чёрного моря	114
Бондаренко Т. До питання про особливості підліску в широколистяних лісах	116
Боровик Є. Сучасний стан популяцій мікромамалій Стрільцівського степу	118
Глотов С. Матеріали к фауне жуков-стафилид (Coleoptera, Staphylinidae) заповідника «Хомутовская степь»	121
Зізда Ю. Динаміка чисельності популяцій вивірки звичайної і куниці лісової в умовах західних регіонів України	125
Кравченко О., Мірутенко В. Жуки Dasytidae і Malachiidae (Coleoptera) Українського степового та Луганського природних заповідників	129
Кудренко С. Многолетняя динаміка популяционных показателей амфипод Придунайского района Черного моря	130
Мерзлікін І. Дрібні ссавці степових ділянок заповідника «Михайлівська цілина» і вплив на них різних режимів заповідності	133
Очеретна К. Сезонна динаміка чисельності Coleoptera лісової підстилки дубових лісів Ужгородського району	137
Скубак Е. Динаміка численности микротериофауны НПЗ «Святые Горы»	142
Стецула Н. Таксономічне багатство мишовидих гризунів НПЗ «Сколівські Beskidi»	144
Тимошенко В. Опыт использования ловчих канавок для мониторинга наземных позвоночных в степных заповедниках	147
Товпинец Н. Статистическая структура численности населения мелких млекопитающих Крыма	150
Федоряк М., Семенко Ю. Структура мезофауни поверхні ґрунту ландшафтного заказника «Мис Айя» (Крим)	154

5. Біорізноманіття урбанізованих територій

Димов А. Сезонна динаміка і біоценотична роль птахів родини Corvidae у місті Луганськ	156
Євтушенко Г., Теліженко В. Орнітофауна квазіприродних ландшафтів міста Луганськ	158
Ландик В., Глотов С., Фомін С. Жуки-стафілініди (Coleoptera, Staphylinidae) штучних лісових насаджень м. Луганська	162
Перегрим М. Місцезростання рідкісних видів рослин у межах міста Луганськ	164
Ребров С. Використання кажанами сховищ антропогенного походження (на прикладі Луганської області)	166
Скаковський С., Трунов О. Біорізноманіття декоративних рослин в озелененні скверів міста Луганськ	168
Станкевич-Волосянчук О. Урболандшафти як екокоридори проникнення інвазійних видів у склад регіональної біоти	170
Фали Л., Глотов С. Жуки-стафілініди (Coleoptera, Staphylinidae) яружно-балочних екосистем м. Дніпропетровська	177
Шатровський О., Вергелес Ю., Клинківська К., Заїченко Л., Жидких І., Ликова М., Светіха Я. Дослідження динаміки ґрунтової мезофауни в умовах заповідної території міста	179

6. Угруповання антропогенних екосистем

Антонець Н. Багаторічні зміни фауни дрібних ссавців під впливом антропогенного чинника	180
Євтушенко Г., Сулейман Д. Дослідження первинної сукцесії на перелозі в околицях м. Макіївка	184
Исаева Р., Ярошко О. Можжевельник казацкий как объект широкой интродукции в городах: особенности развития	188
Кравченко І., Ольхович О. Продуктивність гідромакрофітів за дії іонів плумбуму	192
Крон А., Рошко В. Динаміка показників різноманіття мікроартропод в умовах поширення електромагнітного поля ЛЕП високої напруги	195
Литвиненко С., Євтушенко Г. Причини зміни різноманіття птахів Станично-Луганського рибгоспу (ІВА)	198
Мацай Н., Козел Н. Насіннева продуктивність деяких видів рослин Луганської області	204

Симочко Л., Патика В. Біорізноманіття ґрунтових мікроорганізмів трансформованих біогеоценозів	206
Тронь І., Ковальова О. Насіннева продуктивність рослин у природних та антропогенно-порушених фітоценозах	208
Ульяновський Д. Особливості динаміки населення мишоподібних гризунів в умовах пірогенного ряду соснових лісів	209
7. Різноманіття біоти Луганщини	
Демьяненко С. К фауне Lasiosamproidea и Bombycoidea (Insecta, Lepidoptera) Луганской области	212
Ермоленко С. Современное состояние герпетофауны Луганской области	216
Євтушенко Г., Вовк С., Олександра В. До фауни жалких перетинчастокрилих (Hymenoptera) Луганської області	218
Євтушенко Г., Титаренко О. Аналіз біорізноманіття гусеподібних (Anseriformes) Луганської області	222
Ісаєва Р., Косогова Т., Мохаммед С. Сучасний стан прибережно-водної та водної флори Луганської області	227
Матвеев А., Форощук В. Обзор таксономии рыб, обитающих в бассейне реки Северский Донец	230
Слущенко Я. Екологія та іхтіофауна річки Айдар	233
Фомін С. Аналіз іхтіофауни Луганщини	236
Форощук П. Экологическая сеть Луганской области и сохранение биоразнообразия	239
8. Соціум, хроніки	
Бондаренко В. Етнокультурні та соціальні аспекти мисливства	240
Волкова Г. Рациональное природопользование в условиях рыночных отношений	243
Загороднюк І., Колесніков М. Лабораторія «Корсак»: підсумки п'яти років діяльності	246
Авторський покажчик	250
Резюме. Summary	251

Аналіз іхтіофауни Луганщини

Сергій ФОМІН

Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка, каф. біології;
suroks72@mail.ru; ЛНУ, вул. Оборонна, 2, 91011, м. Луганськ.

Гідротехнічне будівництво, пік якого в Україні припав на 50-ті роки ХХ ст., має глобальний характер впливу на довкілля, а його наслідки за масштабами можна порівнювати з наслідками зведення лісів або розорювання цілинних степів. У зв'язку з цим А. Я. Щербуха (2003) в історії існування водойм України виділяє три періоди:

- перший – коли їх гідрологічний, гідрохімічний і гідробіологічний режими водойм залишалися майже такими, якими формувалися протягом тривалого геологічного часу;
- другий – пов'язаний зі спорудженням на водоймах окремих гідрооб'єктів та їх комплексів, коли водойми набули нових гідрологічних, гідрохімічних і гідробіологічних режимів і почали стабілізацію змінених в них гідроекосистем;
- третій – пов'язаний з багатогалузевою експлуатацією водойм в умовах відносно стабільного їх існування після трансформації в умовах міжбасейного обміну водними масами та гідробіонтами.

Важливою складовою гідроекосистем є іхтіофауна, отже аналіз її змін протягом ХХ ст. та сучасного її стану в Україні та окремих регіонах має певне теоретичне і практичне значення для збереження біорізноманіття.

Сильний антропогенний вплив на річкові екосистеми в багатьох випадках призводить до істотних змін складу іхтіофауни аж до повного зникнення одних видів та домінування інших, які раніше були нечисельними. Зміни у складі іхтіофауни відбуваються під дією багатьох факторів. Деякі з цих факторів (порушення міграційних шляхів риб, хімічне забруднення водойм) знижують, а інші (розширення видового складу риб, яких вирощують в рибгоспах, міжбасейновий обмін водними масами) – збільшують видове багатство місцевої іхтіофауни (Колесник та ін., 2007).

Про значні зміни ареалів багатьох видів риб під прямим або опосередкованим впливом антропогенних факторів свідчить низка публікацій. Наряду зі скороченням ареалів вразливих видів або видів, яким загрожує зникнення, відбувається широке розповсюдження видів-інтервентів, об'єктів інтродукції рибиництва і видів, що були вселені випадково.

Так, в басейні Дніпра останнім часом виявлено 11 видів-інтродуцентів, 7 видів-інтервентів і 4 випадково вселені види (Романенко та ін., 2003). У водоймах Росії останнім часом поза межами історичних ареалів знайдено біля 120 видів риб, що складає майже 30% іхтіофауни внутрішніх водойм країни (Богущкая, Насека, 2004).

У басейні р. Сіверський Донець в межах України у різні роки відмічали до 60 видів риб і рибоподібних (Щербуха, 2003). Проте, з другої половини 50-х рр. XX ст. у зв'язку з його зарегулюванням та інтенсивним забрудненням зникли 7 видів: білуга азовська *Huso huso maeoticus* Salnikov, Maliatskij, 1934, стерлядь *Acipenser ruthenus* L., 1758; синець *Ballerus ballerus* (L., 1758), клепець *Ballerus sapa* (Pallas, 1814); бистрянкя руська *Alburnoides bipunctatus rossicus* Berg, 1924, берш *Stizostedion volgensis* (Gmelin, 1788), пуголовка зірчаста *Benthophilus stellatus* (Sauvage, 1874).

Протягом останніх десятиріч сюди були інтродуковані: товстолоб білий *Hypophthalmichthys molitrix* (Valenciennes, 1844); товстолоб строкатий *Aristichthys nobilis* (Richardson, 1845); білий амур *Ctenopharyngodon idella* Valenciennes, 1844, сом каналний *Ictalurus punctatus* (Rafinesque, 1818). Стихійно проникли і увійшли до складу живої іхтіофауни також: тюлька звичайна *Clupeonella cultriventris* (Nordmann, 1840), колючка мала південна *Pungitius platygaster* (Kessler, 1859); чорноморська пухлощока іглиця *Syngnathus abaster* (Risso, 1827). Також зафіксовано розширення ареалів та ріст чисельності таких видів, як бичок-кругляк *Neogobius melanostomus* (Pallas, 1814), бичок-бабка *Neogobius fluviatilis* (Pallas, 1811) і бичок-цукцук *Pterorhinus marmoratus* s. l. (Pallas, 1811) (Денщик, 1996).

Сучасна іхтіофауна Луганщини включає 49 видів з 15 родин, серед яких – 48 видів риб з класу Променепері (Actinopterygii), та один вид – з класу Міноги (Petromyzontida).

Родини Міногові Petromyzontidae, Осетрові Acipenseridae, Вугрові Anguillidae, Баліторові Balitoridae, Сомові Siluridae, Ікталурові Ictaluridae, Щукові Esocidae, Миневі Lotidae, Колючкові Gasterosteidae і Голкові Syngnathidae в місцевій іхтіофауні є монотипними; родина Оселедцеві Clupeidae включає 2 види; родини В'юнові Cobitidae і Бичкові Gobiidae – по 3 види; родина Окуневі Percidae – 4 види; а Коропові Cyprinidae – 27 видів.

Більшість родів (таких 37) в іхтіофауні Луганщини є монотипними, окремі роди (таких 6) – Плітка *Rutilus*, Ялець *Leuciscus*, Лящ *Abramis*, Карась *Carassius*, Чорноморсько-азовський бичок *Neogobius* і Йорж *Gymnocephalus* – включають по 2 види.

Серед променеперих і міног, що зустрічаються в водоймах Луганщини, 23 види (47%) є звичайними або фоновими, 18 видів (37%) – рідкісними, а 8 видів (16%) – дуже рідкісними або фантомними. Фантомним видом, вочевидь, є оселедець чорноморський *Alosa immaculata* Bennett, 1835,

якого згадано для сучасної іхтіофауни Луганщини тільки раз, у статусі дуже рідкісного (Денщик, Сулик, 2000).

Інтродукованими до місцевої іхтіофауни є 4 види (8%): товстолоб білий *Hypophthalmichthys molitrix* (Valenciennes, 1844), товстолоб строкатий *Aristichthys nobilis* (Richardson, 1845), білий амур *Ctenopharyngodon idella* Valenciennes, 1844 і сом канальний *Ictalurus punctatus* (Rafinesque, 1818), з яких тільки перший став звичайним видом (інші є рідкісними) у природних водоймах.

Стихийно проникли і ввійшли до складу місцевої іхтіофауни 3 види (6%) – тільки звичайна *Clupeonella cultriventris* (Nordmann, 1840), колочка мала південна *Pungitius platygaster* (Kessler, 1859) і чорноморська пухлощока іглиця *Syngnathus abaster* (Risso, 1827), з яких перший (тільки) є рідкісним, а 2 останніх стали звичайними видами.

Виключно прісноводними в місцевій іхтіофауні є 36 видів (73%), а 13 видів (26%) є прохідними і напівпрохідними. Більшість з прохідних видів за останні 50–60 років внаслідок гідробудівництва, забруднення річок і надмірного вилову значно скоротили свою чисельність. Так, дуже рідкісними стали осетер руський *Acipenser gueldenstaedtii* Brandt et Ratzeburg, 1833, оселедець чорноморський *Alosa immaculata* Bennett, 1835, чехоня *Pelecus cultratus* (L., 1758).

Богущая Н., Насека А. Каталог бесчелюстных и рыб пресных и солоноватых вод России с номенклатурными и таксономическими комментариями. – М.: Товарищество научных изданий КМК, 2004. – 389 с.

Денщик В. Состояние фауны рыб как показатель общей экологической обстановки Донбасса и прилежащих территорий // Вестник зоологии. – 1996. – № 1–2. – С. 27–37.

Денщик В. А., Сулик В. Г. Список хребетных Луганської області. Довідник-посібник до навчального курсу із зоології хребетних для студентів природничо-географічного факультету. – Луганськ, 2000. – 50 с.

Колесник А., Старко Н., Фоменко А. Фауна круглоротых и рыб участка реки Северский Донец в пределах Змиевского района Харьковской области // Вісник Харків. нац. унів-ту ім. В. Н. Каразіна. – 2007. – Вип. 5 (№ 768). – С. 95–98.

Романенко В., Афанасьев С., Петухов В. и др. Влияние рыбного хозяйства на биологическое разнообразие в бассейне реки Днепр. Определение пробелов и проблем. – К.: Академперіодика, 2003. – 188 с.

Щербуха А. Іхтіофауна України у ретроспективі та сучасні проблеми збереження її різноманіття // Вестник зоологии. – 2004. – Том 38, № 3. – С. 3–18.

Наукове видання

ДИНАМІКА БІОРИЗНОМАНІТТЯ 2012

Збірник наукових праць

За редакцією Ігоря Загороднюка

Оригінал-макет – Ігор Загороднюк
Коректор – Марина Коробченко

Здано до склад. 23.04.2012 р. Підписано до друку 25.05.2012 р.
Формат 60x84 1/16. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Друк лазерний. Ум. друк. арк. 14,65. Наклад 350 прим. Зам. № 119.

Видавець

Видавництво Державного закладу

«Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

вул. Оборонна, 2, м. Луганськ, 91011. Тел./факс (0642) 58-03-20

e-mail: alma-mater@list.ru

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3459 від 09.04.2009 р.

Виготовлювач

ТОВ «Цифрова типографія»

Адреса: м. Донецьк, вул. Челюскінців, 291а,

тел.: (062) 388-07-31, 388-07-30